

Klinik Psikoloji Alanında Karşılaşılan Etik İhlal Örnekleri ve Nasıl Ele Alındıklarının Değerlendirilmesi

Yeşim Korkut*

İstanbul Üniversitesi

Serra Müderrisoğlu

Boğaziçi Üniversitesi

Melis Tanık

Özet

Bu araştırma, İstanbul'daki bazı hastanelerin psikiyatri klinikleri ve özel psikoterapi merkezlerinde klinik psikoloji alanında çalışan uzmanlar ve klinik psikoloji öğretim üyeleri ile yapılan bir çalışmaya dayanmaktadır. Örneklemi, 3 üniversite, 4 devlet üniversitesi hastanesi ve psikiyatri kliniklerinin çalışanları ile 10 özel psikoterapi merkezinde çalışan 41 klinik psikolog (36 kadın, 5 erkek) oluşturmaktadır. Katılımcılara açık uçlu sorulardan oluşan ve araştırmacılar tarafından hazırlanmış bir anket verilmiş ve kendilerinden klinik psikoloji alanında gözlemledikleri etik ihlal örneklerini ve bunların nasıl ele alındığını tanımlamaları istenmiştir. Verilen yanıtlar niteliksel olarak analiz edilmiştir. Sonuçlara bakıldığında Türkiye'de yetkinliğin sınırlarına ilişkin ihlallerin ilk sırada olduğu, diğer kötü kullanımlara ilişkin durumların ve duygusal ve cinsel yakınlaşmanın bunu izlediği görülmektedir. Araştırmanın sonuçları, yönetmeliğimizin kabulü öncesindeki süreçte eylemsizliğin hakim olduğunu ve aslında meslektaşlarımızın caydırıcı nitelikte bir yönetmeliğe, buna eşlik eden yasal alt yapıya ve hem ihlallerin bildirilmesine hem de değerlendirilmesine büyük önem verdiklerini ortaya koymaktadır. Etik konusunda yapılacak çalışmaların meslek içi eğitimler, etik derslerinin zorunlu bir ders olarak psikoloji eğitiminin bir parçası olması ve etik kurulların danışma işlevini üstlenmesi ile devam ettirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu gayretler, var olan ikilemlerin ihlallere dönüşmeden değerlendirilmesi ve önlenmesine büyük katkıda bulunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Etik, etik yönetmelik, klinik psikoloji, etik ihlal

Ethical Violations Observed in the Field of Clinical Psychology and the Ways in Which These Violations Are Typically Handled

Abstract

This study is based on a survey conducted with clinical psychologists in the academia as well as those who work in psychiatric clinics of university hospitals and private psychotherapy centers. The sample consists of 41 clinical psychologists (36 female, 5 male) from 3 university departments, 4 psychiatry clinics in state university hospitals and 10 private psychotherapy centers. An open ended survey on ethical violations prepared by the researchers was given to the respondents. Respondents were asked to describe prototypical examples of ethical violations they observe in the field of clinical psychology and the ways in which these violations are typically handled. The data was analyzed using qualitative methods. The findings revealed that the most frequent violation reported by the respondents fell into the category of boundaries of competence followed by other types of abuse and emotional and sexual misconduct. The reports of the respondents showed that lack of appropriate action taken against such violations predominated the field prior to the acceptance of the ethics code. The need for a code that will act as a deterrent agent, a legal framework that is enforceable and appropriate reporting and assessment of ethical violations was emphasized by the respondents. In future, efforts in this area should focus on in-service training on ethics and compulsory ethics courses during undergraduate training in psychology. Moreover, the Ethics Committees of Turkish Psychological Association should undertake more consultative function in addition to adjudication. Such efforts will contribute to the adequate evaluation and prevention of ethical dilemmas before they turn into ethical violations.

Key Words: Ethics, ethics code, clinical psychology, ethical violations

Etik, belli bir eylemi seçmenin gerekçelerini kişisel değerler çerçevesinde değerlendirmektir (Behnke, 2001). Etik ikilemler, etik ilkelerin, kuralların ya da değerlerin birbirleriyle çatıştığı durumlarda ortaya çıkar. Farklı alanlarda hizmet veren psikologlar çalışmaları sırasında sık sık etik ikilemlerle karşı karşıya kalırlar. Etik ihlaller ise, psikoloğun etik yönetmelikteki ilke ya da kurallara uymadığı ve /veya davranışlarıyla hizmet verdiği kişilere ya da kurumlara zarar verdiği durumlardır.

Psikolog, bir etik ikilem durumunda çelişkiyi ortadan kaldırmak için bir karara varıp harekete geçer. Psikoloğun etik ikilemin etik ihlale dönüşmesini engellemesi için atması gereken ilk adım, ikilemi yeterince erken ve doğru bir biçimde tespit etmesidir. Psikolog, etik ikilemi tespit ettikten sonra yönetmelikteki ilke ve kurallar ile kendi kişisel değerleri doğrultusunda olası eylem seçenekleri belirler. Eylem seçeneklerinin kısa ve uzun vadeli sonuçları ile bu sonuçların yarar ve zararlarını değerlendirir. Daha sonra, bir meslektaşına konuyla ilgili danışabilir. Örneğin, bir psikoloğun danışanını cinsel açıdan çekici bulduğunu fark etmesi bir etik ikilemdir. Psikolog ancak bu duyguları eyleme döktüğünde bir etik ihlal gerçekleştirmiş olur. Oysaki psikolog, bu duyguları eyleme dökmek yerine kendi psikoterapisinde analiz etme, olguyla ilgili süpervizyon alma ve/veya bu duyguların terapötik ilişkiye zarar vereceğini düşünüyorsa, danışanını başka bir meslektaşına yönlendirme gibi çarelere başvurabilir. Böyle bir yolu seçtiğinde psikolog, etik ihlalin engellenmesi için gerekli önlemleri de almış olur.

Koocher ve Keith-Spiegel'e (1998) göre, psikologların etik ihlallerde bulunmalarında

farklı etmenler rol oynamaktadır. Psikoloğun etikle ilgili konular ve etik sorumluluklara dair bilgisinin yeterli olmaması, gerekli yetkinliğe ve kişisel farkındalığa sahip olmaması, etik ikilem içeren durumlarda meslektaşlarına danışmaması, sorunu görmezden gelmesi ya da duyarsız, sorumsuz ve çıkarıcı davranışlarda bulunmasının sonucunda etik ihlaller ortaya çıkmaktadır.

Etik ihlallerin oluşmasının önlenmesi için etik ihlal yaratabilecek durumların daha iyi anlaşılması ve bunların çözümlenme yollarına dair farkındalığın oluşması gerekmektedir. Bu nedenle, etik ihlallere yol açabilecek etik ikilemlere dair araştırmaların incelenmesi son derece önemlidir. Yurtdışında yapılan çalışmaların genellikle etik ihlallerden ziyade etik ikilemler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Örneğin Pope ve Vetter'in (1992) yaptığı araştırma, etik ikilem örneklerinin toplanmasını ve bunların gelecekte yönetmelikte yapılabilecek düzeltmeler için bir temel oluşturmasını amaçlamıştır. Bunun için gelişigüzel seçilmiş 1319 Amerikan Psikoloji Birliği (American Psychological Association, APA) üyesinin birkaç kelimeyle ya da daha ayrıntılı bir biçimde kendilerinin ya da bir meslektaşlarının bir iki sene içinde karşılaştıkları etik açıdan zorlu ya da rahatsızlık veren durumları anlatmaları istenmiştir. Soruyu 679 psikolog 23 kategoride 703 olay anlatarak yanıtlamıştır. Bildirilen 703 olaya bakıldığında birinci sırada %18 ile gizlilik; ikinci sırada %17 ile sınırların net olmaması, çoklu ya da çatışmalı ilişkiler; üçüncü sırada ise %14 ile ödeme kaynakları, planları, ortamları ve yöntemleri yer almaktadır (Pope ve Vetter, 1992). Bu çalışmada gizlilikle ilgili bildirilen olaylardan 38'i üçüncü şahıslara fiili ya da olası zarar verilmesi, 23'ü çocuk ta-

cizinin bildirilmesi, 8'i HIV'la infekte olmuş ya da HIV'dan muzdarip kişiler, 6'sı şiddet uygulamış ya da şiddet uygulamakla tehdit etmiş kişiler ve 1 tanesi yaşlı tacizi ile ilgilidir. Bunların yanı sıra, bildirilen olaylardan 79'u gizli bilginin açıklanıp açıklanmaması gerektiği ve açıklanacaksa kime açıklanacağı ile ilgili ikilemleri içerir. Örneğin, aynı kurumda çalışan terapistlerden biri diğerine bir danışanı yönlendirirken danışanla ilgili bazı bilgileri gizli tutmuştur. Bu kategoriyi aynı kurumda çalışan kişiler arasında gizliliğin sınırları nereye kadardır ve nasıl olmalıdır gibi ikilemler oluşturmaktadır. Son olarak, ikilemlerin 11 tanesi dikkatsizce ya da istemeden gizliliğin bozulduğu durumlardır.

Pope ve Vetter'in (1992) çalışmasını takiben Kanada'da (Sinclair, 1997, akt., Slack ve Wassenaar, 1999), İngiltere'de (Lindsay ve Colley, 1995), İsveç'te (Colnerud, 1997), Güney Afrika Cumhuriyeti'nde (Slack ve Wassenaar, 1999), Finlandiya'da (Antikainen, 1997, akt., Slack ve Wassenaar, 1999) ve Norveç'te (Odland ve Dalen, 1997, akt., Slack ve Wassenaar, 1999) aynı anket ve 23 kategorinin kullanıldığı araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmalarda etik ikilem yaratan durumlar incelendiğinde, tüm ülkelerde birinci sırada gizlilik ve onun korunmasıyla ilişkili durumların yer aldığı dikkat çekmektedir (Slack ve Wassenaar, 1999). Bu kuralın korunup korunmaması ile ilgili çoğu ülkede ikilem yaratan durumlar şunlardır: Üçüncü kişilere zarar gelmesi, çocuklara yönelik cinsel suçların bildirilmesi, birden fazla kişiyle çalışılan (çift ve aile terapilerinde) ya da birden fazla meslektaşın aynı kişiyle çalıştığı durumlar ve dikkatsizlik. İkinci sırada ABD, Finlandiya, Güney Afrika, İsveç ve Kanada'da çoklu ilişkiler; Norveç'te

meslektaşların etik olmayan davranışları, İngiltere'de ise araştırmayla ilgili ikilemler yer almaktadır. Üçüncü sırayı, Güney Afrika, İngiltere, İsveç ve Kanada'da ödeme, ABD'de meslektaşların etik olmayan davranışları ve Norveç'te çoklu ilişkiler paylaşmaktadır.

Farklı ülkelerdeki araştırmalarda elde edilmiş olan sonuçların bu kadar tutarlı oluşu, yani gizlilik kuralının işleyişinin sorgulandığı durumların sıklığı, rol karmaşasına yol açabilen çoklu ilişkilere girilmesi ve etik olmayan davranışları benimsemiş olan meslektaşlara karşı nasıl yaklaşılması gerektiğini bilememe, farklı kültürler arasında ortak sorunların olduğunu göstermektedir.

Pope ve Vetter'in anketinin kullanılmış olduğu bir başka çalışma, Orme ve Doerman'ın (2001) Amerikan Hava Kuvvetleri'nde çalışan 45 klinik psikologla yaptıkları araştırmadır. Belli bir kuruma bağlı olarak çalışan psikologlar, zaman zaman kurumun bünyesindeki danışanlarla kurdukları ilişkilerde - ve danışanlara olan farklı düzeylerdeki sorumluluklarını dengelemede zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Bu araştırmada da etik ikilem yaratan durumlarda ilk sırada etik ve kurumsal talepler arasındaki çelişkiler, ikinci sırada gizlilik, üçüncü sırada ise çoklu ilişkiler yer almıştır.

Scaturro (2002), ABD ile İngiltere'de gerçekleştirmiş olduğu çalışmalardan elde etmiş olduğu sonuçlara dayanarak psikoterapistlerin en sık karşılaştıkları ikilemleri şöyle sıralamıştır: 1. Gizlilik, 2. İkili ilişkiler, 3. Meslektaşların etik olmayan davranışları, 4. Cinsel konular, 5. Akademik/egitimsel konular ve 6. Mesleki yeterlilik.

Literatürde etik ikilemlerin yanı sıra etik ihlaller ve şikayetlerle ilgili araştırmalar da yer almaktadır. Pope ve Vasquez'in (1998) 1983-1998 yılları arasında bildirilmiş olan şikayetleri konu alan araştırması incelendiğinde başlıca şikayet nedenlerinin şunlar olduğu dikkat çekmektedir: Cinsel yakınlaşma, tedavi planı oluşturma konusunda ya da uygulamada yetkin olmama, gizliliğin korunmaması ve yanlış ya da uygun olmayan tanı konması. Amerikan Psikoloji Birliği (APA) Etik Komitesi'nin raporları incelendiğinde (2002, 2003, 2004) en sık tekrarlanan etik ihlallerin cinsel yakınlaşma, çoklu ilişkiler, velayet değerlendirmeleri ve ödemeye ilişkin durumlar olduğu görülmektedir.

Türkiye'de etik konulu ilk makalelerden biri Köksal'ın (1994) APA'nın 1992 yılında yayınladığı etik yönetmeliği ile bağlantılı olarak Türkiye'de psikoloji araştırmalarında insan ve hayvan katılımcılarla ilgili yaşanan sorunlara değindiği makalesidir. Türk Psikoloji Dergisi kapsamında 1998-2001 yılları arasında "Psikoloji uygulama, araştırma ve yayımlarında etik ilkeler: Tartışma dizisi" başlığı altında yayımlanmış olan 8 öncü makale yayımlanmıştır. Bu makalelerde bilimsel yayımlar (Sümer, 1998), endüstri ve örgüt psikolojisi (Aycan, 1998), yazarlık hakkı ve sırası (Değirmencioğlu ve Demirutku, 1999), deney hayvanlarının kullanımı (Ayvaşık, 1999), klinik psikoloji (Eskin, 2000), çocuklarla yapılan uygulamalar (Kumru, 2001) ve araştırmalar (Sayıl ve Yılmaz, 2001) gibi alanlarda karşılaşılan etik sorunlara değinilmiştir. Ayrıca, bir ilkeler bütününe (Sümer, 1998) ve hem uluslararası standartları karşılayan hem de kültürel değerleri göz önüne alan bir etik yönetmelik sisteminin oluşturulmasına duyulan ihtiyaç vurgu-

lanmıştır (Sayıl ve Yılmaz, 2001). Türk Psikoloji Bülteni'nde (2001) de, I. Psikoloji Kurultayında yapılmış olan 'Psikoloji Etiği' konulu sunumları içeren 3 makale bulunmaktadır. Bunların ilkinde Sezgin ve Yılmaz (2001), APA'nın Etik İlkeler ve Kurallar 1989 revizyonunun Türkçe çevirisinde yer alan 10 ilkenin 69 psikoloğa sunulduğu ve kendilerinden bu ilke ve kuralları, mesleki uygulamaları Türkiye koşulları açısından değerlendirmelerinin istendiği yayımlanmamış bir çalışmadan söz etmişler ve etik yönetmeliğe ve meslek yasasına duyulan büyük ihtiyaca değinmişlerdir.

Türk Psikoloji Derneği (TPD) İstanbul Şube Etik ve Yasa Komisyonu (2001), APA ve EFPA Etik Yönetmeliklerini inceledikten sonra kurultayda Türkiye'de geliştirilmesi planlanan olası bir etik yönetmelikte yer alması gerektiği düşünülen maddeleri sunmuş ve tartışmaya açmıştır. Son makalede ise Korkut (2001), bir an önce resmi bir çalışma grubunun oluşturularak Türkiye koşullarına uygun etik kuralların tesbit edilmesini, bir etik yönetmeliğin geliştirilmesi gerektiğini ve bu hazırlık süreci içinde psikoloji bölümlerinde etik derslerinin zorunlu olarak ders programlarına alınmasını, psikologların etik duyarlıklarını geliştirmeye önem verilmesini vurgulamıştır. TPD Etik Yönetmeliği ve TPD Etik Süreç Yönetmeliğinin hazırlanmasından ve yürürlüğe konulmasından önceki dönemde kaleme alınan tüm bu makaleler yapıcı bir tartışma ortamı hazırlamakta ve psikolojinin farklı alanlarında çalışan psikologlar için tavsiyeler ve tartışma noktaları içermektedir.

Türkiye'de psikolojinin farklı alanlarına dair etik konulu makaleler yayımlanmış olmasına rağmen, bu alanda ülkemizde var olan

etik ihlallerin yapısı ve etik ikilemler konusunda meslektaşların nasıl bir yol izlediğine dair hiçbir araştırma bulunmamaktadır. Makale yazarlarının gerçekleştirmiş olduğu bu araştırmanın amacı; etik yönetmeliğin hazırlandığı dönemde klinik alanda çalışan psikologların karşılaştıkları etik ihlaller, bu etik ihlaller karşısında yapılanlar, yapılması arzulanlar ve etik ihlallerle karşılaşıldığında bu durumların dikkate alınmasını ya da çözümlenmesini engelleyen etmenler konusunda bilgi edinmektir¹. Bu tür bir araştırma daha önce Türkiye’de yapılmamış olduğu için, açık uçlu sorulardan oluşan bir anketin hazırlanmasının ve var olan durumun tanımlanmasına ilişkin bir adım atılmasının uygun olacağına karar verilmiştir.

Yöntem

Örneklem

Bu araştırma ile üniversitelerde psikoloji bölümlerinin farklı alanlarını temsil eden öğretim üyelerine ve klinik psikoloji alanında uygulamacı olarak çalışanlara ulaşılması hedeflenmiştir. Bu rapor için kullanılan örneklem, diğer alanlardaki uygulamacılardan yeterli veri toplanamadığından, klinik psikoloji akademisyenleri ve uygulamacıları ile sınırlı tutulmuştur.

Anketler 100 kişilik bir gruba yollanmıştır, ancak sadece 41 katılımcı anketi doldurup geri yollamıştır. Bu çalışmanın katılımcılarını İstanbul’daki 3 üniversiteden öğretim üyeleri (N = 6), 4 devlet üniversitesi hastanesi ve psikiyatri kliniğinin çalışanları (N = 21) ile 10 özel psikoterapi merkezinde çalışan klinik psiko-

loglar (N = 14) oluşturmaktadır. Araştırmada kullanılan örneklem seçim yöntemi uygun örneklemedir (convenience sampling).

Katılımcıların profiline bakıldığında örneklemin % 88’inin kadın (N = 36) , %12’sinin erkek (N = 5), yaş ortalamalarının 39.61 (S = 9.61), alanda ortalama çalışma yılının 13.38 (S = 8.58) olduğu görülmektedir. Katılımcıların çalıştıkları kurumlara ve uzmanlık alanlarına göre dağılımları Tablo 1’de görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada araştırmacılar tarafından hazırlanmış açık uçlu sorulardan oluşan bir anket formu kullanılmıştır. Anket formu şu sorulardan oluşmaktadır: (1) Eğitim, araştırma, değerlendirme, terapi ve uygulama alanlarında ne tür etik ihlallerle karşılaşıyorsunuz?, (2) Bu tip etik ihlaller karşısında ne yapıyor?, (3) Siz neler yapılmasını isterdiniz?, (4) Etik ihlallerle karşılaşıldığında bu durumların dikkate alınmasını ya da çözümlenmesini engelleyen etmenler nelerdir?

İşlem

Katılımcıların anket sorularına verdikleri yanıtlar niteliksel çözümleme yöntemleri kullanılarak ele alınmıştır. Anketin ilk sorusuna verilen her yanıt, yönetmelikte var olan etik ilke ya da kurallardan hangilerine örnek teşkil edebileceği yazarlar tarafından görüş birliğine ulaşılan kadar tartışılıp sınıflandırılmıştır. Anketteki diğer sorulara verilen yanıtlar ise, açık kodlama (open coding, Strauss ve Corbin, 1998) yöntemi kullanılarak çeşitli kategorile-

¹Türk Psikologlar Derneği (TPD) etik yönetmeliği 2003 yılında hazırlanmış ve 2004 yılında kabul edilmiştir (<http://www.psikolog.org.tr/etik.html>).

Tablo 1*Anketi Dolduranların Çalıştıkları Kurum Tipi, Öğrenim Durumu ve Alanda Çalışma Yılı*

Kurum Tipi	Öğrenim Durumu	Alanda Çalışma Yılı
Üniversite (N = 6)	Doktora: 6	
	Yüksek lisans: 0	19.83
	Lisans: 0	
Devlet Hastanesi (N = 21)	Doktora: 2	
	Yüksek lisans: 7	14.35
	Lisans: 12	
Özel Danışma Merkezi (N = 14)	Doktora: 1	
	Yüksek lisans: 14	9.21
	Lisans: 1	

rin altına yerleştirilmiştir. Katılımcıların yanıtlarının birden fazla kategoriye örnek oluşturduğu durumlarda, verilen yanıt birden fazla kategorinin altında ele alınmıştır.

Sonuçlar

En Sık Vurgulanan İhlaller

“Eğitim, araştırma, değerlendirme, terapi ve uygulama alanlarında ne tür etik ihlallerle karşılaşılıyorsunuz?” sorusuna 41 kişi yanıt vermiştir. Katılımcıların karşılaştıkları etik ihlallerin TPD etik yönetmeliğindeki genel ilkeler ve özel alanlara dair etik kurallara göre dağılımı ele alındığında aşağıdaki maddelerin ihlal edildiği ortaya çıkmaktadır.

En sık vurgulanan ihlalin %66 ile yetkinlik ve yetkinliğin sınırlarına dair ihlaller olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 2).

Örneklere bakıldığında, dile getirilen ortak tema, uzmanlık gerektiren mesleki hizmetlerin uzman olmayan kişiler tarafından yerine geti-

rilmesidir. Örneğin, “Eğitim, terapi ve uygulama alanında yetkin olmayan kişiler çalışabiliyor”, “Uzmanlık gerektiren terapi işinin uzman olmayan kişiler tarafından yapılması”. En sık ihlal edildiği belirtilen ikinci etik kural kötüye kullanımdan kaçınmaktır (% 39). Örneğin, “Terapistin terapinin tanımı ve amacı dışındaki alanlarda çıkar sağlaması”, “Hastanın sahip olduğu olanakları kendi lehine çevirme”. En sık vurgulanan üçüncü ihlal danışanla duygusal ve cinsel yakınlaşmadır (% 32). Örneğin, “Danışanlarla cinsel ilişkiye girmek”.

İhlal edilen diğer etik kurallar ve örnekleri sırasıyla şunlardır: Diğer kötüye kullanımlar (% 17 - “Eğitimler için istenen keyfi miktarlar”), eğitim programlarının oluşturulması (% 17- “Yeterli/gerekli mesleki ehliyeti olmayan kişilerin uygun/yeterli eğitimi olmayan kişilere eğitim vermesi”), zarar vermektan kaçınmak (% 15 - “Bir kerede tedavi ederim deyip toplu yüklü para almak”) ve niteliksiz kişiler tarafından değerlendirilme (% 15 - “Uzmanlığı olmayanların test uygulamaları”).

Tablo 2

Etik İhlallerin Yönetmelik Maddelerine Göre Dağılımı (N = 41)

Yönetmelik Maddesi	Sıklık	%
Yetkinlik / Yeterlilik		
Yetkinlik ve yetkiliğin sınırları (1.1)*	27	66
Yetkinliğin korunması ve geliştirilmesi (1.2)	2	5
Yetkinliğini değerlendirmek (1.3)	1	2
Yararlı olmak ve Zarar Vermemek		
Kötüye kullanımdan kaçınmak (2.3)	16	39
Cinsel kötüye kullanımdan kaçınmak (2.3.1)	4	10
Diğer kötüye kullanımlar (2.3.2)	7	17
Zarar vermektan kaçınmak (2.2)	6	15
Çoklu ilişkiler (2.4a)	1	2
Sorumluluk		
Etik sorumluluk (3.1)	6	15
Özel bilgilerin eğitim vb. amaçlar için kullanımı (3.4)	4	10
Elde edilen bilgilerin gizli tutulması (3.3)	3	7
Gizliliğin korunması sorumluluğu (3.2)	2	5
Genişletilmiş sorumluluk (3.6)	1	2
Dürüstlük		
Kendini doğru tanıtmak (4.1)	4	10
Doğru bilgilendirme (4.2)	1	2
Topluma yönelik bilgilendirmede dürüstlük (4.4)	1	2
İnsan Haklarına Saygı ve Ayrımcılık Yapmama		
Hizmet verilenlere saygı (5.1)	3	7
Kişisel farkındalık (5.3)	2	5
Eğitim ile İlgili Etik Kurallar		
Eğitim verenin kendi yetkinliğini değerlendirmesi (6.1a)	5	12
Hedefe uygun eğitimin sunulması (6.1b)	5	12
Eğitim sertifikasının hedeflediği bilgi/becerinin kazandırılması (6.1d)	1	2
Eğitim programlarının oluşturulması (6.1)	1	2
Eğitimde doğru ve güncel bilgi sunmak (6.3b)	1	2
Psikoterapi ile İlgili Etik Kurallar		
Duygusal ve cinsel yaklaşma (7.5.1)	13	32
Danışanın psikoterapiye bilgilendirilmiş onamı (7.1)	2	5
Danışanın özgür iradesinin korunması (7.1c)	1	2
Psikolojik Değerlendirmeler ile İlgili Etik Kurallar		
Niteliksiz/Yetkisiz kişiler tarafından değerlendirme (8.7)	6	15
Değerlendirmelerin kullanımı (8.2)	3	7
Test verilerinin sunulması (8.4)	3	7
Geçerliliğini yitirmiş testler ve test sonuçları (8.8)	2	5
Değerlendirme sonuçlarının yorumlanması (8.6)	1	2
Değerlendirme sonuçlarının açıklanması (8.10)	1	2
Araştırma ve Yayınla ile İlgili Etik Kurallar		
Kaynak hırsızlığı (9.11)	5	12
Araştırmalarda bilgilendirilmiş onam almak (9.2)	2	5
Sonuçları rapor etme (9.10)	2	5
Başyazarlık hakkı (9.12b)	2	5
Yayın hakkı (9.12a)	1	2
Çalışmalar hakkında katılanları bilgilendirmek (9.8)	1	2

*Parantez içinde verilenler Etik Yönetmelik maddelerinin kodlarıdır.

Yukarıda belirtilen eğitim, psikoterapi ve değerlendirme gibi özel alanlara ilişkin etik ihlallere ek olarak araştırma alanında öne çıkan ihlal, kaynak hırsızlığıdır (% 12 - “Özgün araştırmalar yerine çalıntı çalışmalar ve yurtdışı yayınların kendi üzerlerinde gösterilmesi durumları”).

Etik İhlallere Yönelik Tutum ve Davranışlar

“Bu tip etik ihlaller karşısında ne yapılıyor?” sorusunu 37 katılımcı yanıtlamıştır. Bu katılımcılardan % 41’i etik ihlaller konusunda “hiçbir şey” yapılmadığını belirtmiştir (bkz. Tablo 3).

Etik ihlaller karşısında hiçbir şeyin yapılmamasının yanı sıra, olumlu olarak adlandırıl-

abilecek çeşitli davranışların sergilendiği de göze çarpmaktadır. Uyarı, bilgilendirme, etik ihlalde bulunan kişileri etik sorumluluk almaları konusunda teşvik etme gibi yöntemler bunlara örnek olarak verilebilir. Sorunu kulaktan kulağa aktarılması, ihlalin üstünün örtülmesi, yasal yollara başvuran kişinin afişe edilmesi gibi sorunu çözüme götürmeyen davranışlar ise etik ihlaller karşısında etkin olmayan eylemlere örnek oluşturmaktadır.

Etik İhlaller Karşısında Eylemsizliğin Nedenleri

Katılımcıların gözlemlerine dayanarak etik ihlaller karşısında “hiçbir şey” yapılmadığı (% 41) belirtilmiştir. Eylemsizliğe neden olarak

Tablo 3

Etik İhlaller Konusunda Yapılanlar (N = 37)

Eylemler	Sıklık	%
“Hiç Bir Şey Yapılmıyor”	15	41
Yapılan Olumlu Eylemler:		
“Yüzleştirme, uyarı, görüşmeye çağırma, konuşmak”, “yönlendirme”, “etik çelişkinin/çatışmanın açık ve net bir şekilde aktarılması, etik ilkelere uyulmasını istemek”	8	22
“Danışan devam etmiyor”	3	8
“Bilgilendirme, önemini anlatma”	2	5
Yapılan Etkin Olmayan Eylemler:		
“Kulaktan kulağa aktarma, kendi arasında tartışma, dedikodu”,	3	8
“Esef dolu bakış dışında hiçbir şey”		
“Formaliteden soruşturma açılıyor, resmi prosedür uygulanıyor ancak pek sonuç çıkmıyor”	3	8
“Üstü örtülüyor, kılıfına uyduruluyor”, “gemisini kurtaran kaptan sayılıyor”,	2	5
“Önlemi ağır bulma”		
“Akademik yükselişin engellenmesi”, “enformel yollar (meslek içi ilişkilerle yola getirme, yalıtma, toplantılara çağırmama, hasta göndermeme)”	1	3
“Yasal yollara başvuran kişi afişe ediliyor, mağdurun tekrar mağdur edilmesi”	1	3

Tablo 4*Etik İhlaller Karşısındaki Eylemsizliğin Nedenleri (N = 37)*

Eylemsizliğin Nedenleri:	Sıklık	%
“Başvurulacak merciinin olmaması, standartlar yok, meslek odası olmaması, yaptırım gücü yok, muhatap olmaması”, “Denetim eksikliği”, “tanık olanın inisiyatifine ve duyarlılığına kalması”, “gelişmiş ve yerleşmiş bir tutum yok”, “kime başvurulacağı hakkında yeterli bilgi bilinmemesi”	10	27
“İhlal olarak görülmemeye, normal algılama, kötüye kullanım olarak algılanmıyor”, “etik ilkelerden haberdar olunmaması, danışanın hakkından haberdar olmaması, bildirmenin gerekli olduğunun bilincinde değil”, “ihlal eden de, edilen de farkında olmayabilir, sömürülmeye devam ediyor”	5	14
“Kanıtlamak zor, hiçbir şey yapılamayacağı düşüncesi, şikâyet edememenin sıkıntısı”	2	5
“Kurumlarda mesleğe dair bilgi kısıtlı, akademik kurumlar tepkisiz”	2	5

Tablo 5*Katılımcıların Etik İhlaller Karşısında Yapılmasını İstedikleri Eylemler (N = 39)*

Siz Neler Yapılmasını İstediniz?	Sıklık	%
Caydırıcı Olma - “Etik konularda mesleki bilinç ve tutumun geliştirilmesi”, “Alana ait rahat okunur yönetmelik ve kitapçıkların dağıtılması”, “Eğitim ve seminerler”, “Kurum bazında otokontrol”, “Danışanların etik hakları hakkında bilgilendirilmeleri”, “Bütün bunların caydırıcı amaçla kullanılması”	19	41
Yasal Altyapının Oluşması - “Oda olunması”, “Yasa çıkması”, “Derneğin kurum niteliği kazanması”, “Belli bir standart sağlanması (ehliyet+ lisans+etik sözleşme)”, “Oda yoksa yaptırım için etik kurula başvurulabilir olması”, “İlgili meslek kuruluşunun devreye girmesi”	22	56
Enformel Yolların Denenmesi - Kişisel uyarı, baskı ulaştırma	2	5
Etik İhlallerin Bildirilmesi – şikâyet	4	10
Denetim - verilen hizmetin etik olup olmadığını kontrol etme	5	13
Değerlendirme	4	10
Yaptırımların Uygulanması - uyarı, ceza, gözetim, mağdurun zararının telafi edilmesi, bir süre için terapisti meslekten men etme	11	28
Etik Kurulla İşbirliği Halinde Olma	2	5

Tablo 6

Etik İhlallerle Karşılaşıldığında Bu Durumların Dikkate Alınmasını ya da Çözümlemesini Engelleyen Etmenler (N = 41)

Çözümün Önündeki Engeller:	Sıklık	%
“Yaptırım gücünden yoksun olmak , umutsuzluk/boşvermişlik , Denetleme yapılamaması , Yetkinlik tanımındaki eksiklik , Terapi uygulama standartlarındaki eksiklik , Yapıdan yoksun olmak , Yasa ve Etik kuralların eksikliği , Politik nedenlerle yasanın çıkmasının engellenmesi”	24	69
“Bilinçsizlik , Bilgi eksikliği , Formel eğitimdeki eksiklikler , İlgisizlik”	13	37
“Bireysel yakınlık - tanıdıklığın nesnel ölçütlerin önüne geçmesi , Çıkar ilişkileri , “Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın” , “Benim de başıma gelebilir” , “tencere dibin kara , benim ki senden kara” , “Kol kırılır yen içinde kalır” , Merhamet duygusu”	7	20
“Bürokrasi” , “Hiyerarşi” , “Güçlü kişilerin korunması”	4	11
“Yüzleşmeden korkmak” , “Küstürmekten korkmak”	2	6
“Nesnel bilim ölçütlerinin TC şartlarında göz ardı edilebileceği düşüncesi” , “Toplumun genelindeki değer yozlaşması”	2	6

“başvurulacak merciinin olmaması, standartlar yok, meslek odası olmaması, yaptırım gücü yok, muhatap olunmaması”, “denetim eksikliği”, “tanık olanın inisiyatifine ve duyarlılığına kalması”, “gelişmiş ve yerleşmiş bir tutum yok”, “kime başvurulacağı hakkında yeterli bilgi bilinmemesi” vb. yanıtlar verilmiştir (bkz. Tablo 4).

Etik İhlaller Karşısında Yapılması İstenenler

“Etik ihlaller karşısında siz neler yapılmasını isterdiniz?” sorusunu 39 kişi yanıtlamıştır. Caydırıcı olma, yasal alt yapının oluşması, yasal olmayan yolların denenmesi, etik ihlallerin bildirilmesi, denetim, değerlendirme, yaptırımların uygulanması ve etik kurulla işbirliği halinde olma gibi kategorilerin altına düşen yanıtlar verilmiştir (bkz. Tablo 5).

“Etik ihlallerle karşılaşıldığında bu durumların dikkate alınmasını ya da çözümlemesini engelleyen etmenler nelerdir?” sorusuna 41 kişi yanıt vermiştir. Katılımcıların yanıtları incelendiğinde sıklıkla bir taraftan yasal yapının ve yaptırım gücünün eksikliğinin vurgulandığı diğer taraftan ise karşılıklı çıkarların gözetildiği durumların bildirildiği görülmektedir (bkz. Tablo 6).

Etik İhlallerin Dikkate Alınmasını ya da Çözümlemesini Engelleyen Etmenler

“Etik ihlallerle karşılaşıldığında bu durumların dikkate alınmasını ya da çözümlemesini engelleyen etmenler nelerdir?” sorusuna 41 kişi yanıt vermiştir. Katılımcıların yanıtları incelendiğinde sıklıkla bir taraftan yasal yapının ve yaptırım gücünün eksikliğinin vurgulandığı diğer taraftan ise karşılıklı çıkarların gözetildiği durumların bildirildiği görülmektedir (bkz. Tablo 6).

Tartışma

Ülkemizde psikologlar için henüz bir meslek yasası mevcut değildir. Dolayısı ile uzmanlık ölçütleri de net bir şekilde belirlenmemiştir. Uzmanlık ve doktora eğitimi verebilecek az sayıda eğitim kurumu bulunmaktadır. Bunlara bağlı olarak yetkinliğin sınırlarına ilişkin ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Bu araştırmada da en sık tekrarlanan ihlalin yetkinlik ve yetkinliğin sınırlarına dair olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırma katılımcıları eğitim, psikoterapi ve uygulama alanında uzmanlık gerektiren hizmetlerin yetkin olmayan kişiler tarafından verildiğini belirtmişlerdir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, ikinci ve üçüncü sırada en sık rastlanan etik ihlaller, hizmet alanlara zarar verebilecek diğer kötü kullanımlar ile duygusal ve cinsel yakınlığa ilişkin durumlardır. Yabancı ülkelerde de en sık rastlanan etik kovuşturma nedenlerinden biri, cinsel ve maddi kötüye kullanım durumlarıdır. Görüldüğü gibi bu bulgu yabancı ülkelerde yapılmış olan bazı çalışmalarla (Scaturo, 2002; Pope ve Vasquez, 1998)) tutarlılık göstermektedir.

Türkiye’de bu araştırmanın verileri toplanmaya başladığında TPD Etik Yönetmeliği ve TPD Etik Süreç Yönetmeliği henüz kabul edilmemişti. O yüzden var olan etik ikilemlerden ziyade, etik ihlal durumlarının neler olduğu, nasıl ele alındığı, var olan eylemsizliğin nedenleri ve bu konularda ne yapılması istendiği önem taşımakta idi. Araştırma sonuçlarına göre, etik yönetmeliğin kabul edilmesinden önceki dönemde etik ihlaller konusunda genelde

harekete geçilmediği gözlenmiştir. Bunun nedenleri arasında başvuracak merciinin ve meslek odasının olmaması, denetim eksikliği gibi etmenler olduğu görülmüştür.

Türkiye’de 1998–2001 yılları arasında yayımlanmış olan etik konulu makaleler bir etik yönetmeliğe dair ihtiyacı dile getirmişlerdir. Bu araştırmanın sonuçları da, meslektaşlarımızın caydırıcı niteliğe sahip bir yönetmeliğe, buna eşlik eden yasal alt yapıya, ihlallerin bildirilmesine ve değerlendirilmesine büyük önem verdiklerini göstermektedir. Bu yüzden, 2004 yılında kabul edilen TPD Etik Yönetmeliği ve TPD Etik Süreç Yönetmeliği var olan bu ihtiyaca bir yanıt vermiş gibi görünmektedir. Ancak, etik konusunda yapılabilecek çalışmalar, yalnızca yönetmeliklerin oluşturulması ve bu yönetmelikler çerçevesinde bireysel olguların ele alınması ile sınırlı kalmamalıdır. Asıl önemli olan, kovuşturmadan ziyade, yeni yetişen psikologların eğitimlerinde etik değerlerin vurgulanmasıdır. Bu bağlamda, son yıllarda üniversitelerde etik derslerinin yer aldığı psikoloji programlarının sayısının artmış olması sevindiricidir. Ayrıca, meslek içi eğitimler kapsamında etik duyarlılığı arttırmak ve TPD Etik Yönetmeliği ile TPD Etik Süreç Yönetmeliğinin iyice tanınmasını ve yerleşmesini sağlamak büyük önem taşımaktadır. Bu araştırmadan önce, TPD’nin İstanbul şubesinde etik konulu kısa süreli ücretsiz meslektaş eğitimleri verilmiştir². Meslek örgütümüzün üyelerinin etik yönetmeliği kavraması, karşılaşılan zorluklarda yönetmelikten ve dernekten destek alınabileceği inancının yerleşmesi ve etik ihlaller konusunda daha etkin ve yapıcı bir biçimde harekete geçilebilmesi için eğitimle-

²Korkut (14 Mart 2002), Daha profesyonel bir meslek anlayışı için neden etik gereklidir ve nasıl sahip çıkabiliriz? TPD İstanbul Eğitim Semineri; Korkut, Müderrisoğlu, Tanık (3 Nisan 2004), Klinik psikolojide etik. TPD İstanbul Atölye Çalışması.

rin daha yapılanmış ve düzenli bir biçimde devam etmesi önemlidir.

Etik kurullarının işlevleri de önemle vurgulanması gereken konulardan birisidir. TPD Etik Yönetmeliği ve TPD Etik Süreç Yönetmeliğinin kabul edilmesinden sonra TPD bünyesinde şubeler nezdinde etik kurullar oluşturulmuştur. Bu kurulların gelecekte kovuşturmadan ziyade, eğitim ve danışma işlevlerini üstlenmesi, var olan ikilemlerin ihlallere dönüşmeden değerlendirilmesi ve önlenmesine büyük katkıda bulunacaktır.

Son olarak, bundan sonraki dönemlerde yapılacak araştırmaların etik ikilem sürecine yoğunlaşması, kişilerin karşılaştıkları ikilemleri nasıl ele aldıklarını anlamaya yönelik çalışmaların yapılmasının yerinde olacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- American Psychological Association Ethics Committee (2002). Report of the Ethics Committee, 2001. *American Psychologist*, 57, 646-653.
- American Psychological Association Ethics Committee (2003). Report of the Ethics Committee, 2002. *American Psychologist*, 58, 650-657.
- American Psychological Association Ethics Committee (2004). Report of the Ethics Committee, 2003. *American Psychologist*, 59, 434-441.
- Aycan, Z. (1998). Türkiye’de psikoloji uygulama, araştırma ve yayımlarında etik ilkeler. Tartışma II: Endüstri ve örgüt psikolojisi alanında etik uygulamalar. *Türk Psikoloji Dergisi*, 13, 47-51.
- Ayvaşık, B. (1999). Türkiye’de psikoloji uygulama, araştırma ve yayımlarında etik ilkeler. Tartışma IV: Bilimsel araştırmalarda laboratuvar hayvanlarının kullanımı ve bakımına ilişkin etik tartışmalar. *Türk Psikoloji Dergisi*, 14, 79-85.
- Behnke, S. (2001). A resource for all members. *Monitor on Psychology*, 32, 7.
- Colnerud, G. (1997). Ethical dilemmas of psychologists - A Swedish example in an international perspective. *European Psychologist*, 2, 164-170.
- Değirmencioğlu, S., & Demirutku, K. (1999). Türkiye’de psikoloji uygulama, araştırma ve yayımlarında etik ilkeler. Tartışma III: Öğretim üyesi ve öğrenci işbirliği ile hazırlanan yayımlarda yazarlık hakkının ve sırasının belirlenmesinde yardımcı olabilecek öneriler. *Türk Psikoloji Dergisi*, 14, 111-119.
- Eskin, M. (2000). Türkiye’de psikoloji uygulama, araştırma ve yayımlarında etik ilkeler. Tartışma V: Klinik psikolojide etik uygulamalar. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15, 81-83.
- Koocher, G. P., & Keith-Spiegel, P. (1998). *Ethics in psychology. Professional standards and cases*. New York: Oxford University Press, Inc.
- Korkut, Y. (2001). Bir an önce harekete geçmek zamanı: Türkiye’de etik ilke ve kurallara duyulan büyük gereksinim karşısında neler yapılabilir? *Türk Psikoloji Bülteni*, 23, 220-224.
- Köksal, F. (1994). Psikoloji araştırmalarında insan ve hayvan katılımcılar ile ilgili ahlak ilkeleri. *Psikiyatri, Psikoloji, Psikofarmakoloji (3P) Dergisi*, 2, 66-72.
- Kumru, A. (2001). Türkiye’de psikoloji uygulama, araştırma ve yayımlarında etik ilkeler. Tartışma VII: Çocuklarla çalışan psikologlar için etik standartlar. *Türk Psikoloji Dergisi*, 16, 87-91.
- Lindsay, G., & Colley, A. (1995). Ethical dilemmas of members of the society. *The Psychologist*, 8, 448-451.
- Orme, D. R., & Doerman, A. L. (2001). Ethical dilemmas and U.S. Air Force clinical psychologists: A survey. *Professional Psychology: Research and Practice*, 32, 305-311.

- Pope, K.S. & Vasquez, M. J. T. (1998). *Ethics in psychotherapy and counseling: A practical guide* (2nd ed.). San Francisco: Jossey-Bass.
- Pope, K. S., & Vetter, V. A. (1992). Ethical dilemmas encountered by members of the American Psychological Association: A national survey. *American Psychologist, 47*, 397-411.
- Sayıl, M., & Yılmaz, A. (2001). Türkiye’de psikoloji uygulama, araştırma ve yayımlarında etik ilkeler. Tartışma VI: Gelişim psikolojisi araştırmalarında etik standartlar ve tartışılan sorunlar. *Türk Psikoloji Dergisi, 16*, 71-78.
- Scaturo, D. J. (2002). Fundamental dilemmas in contemporary therapy: A transtheoretical concept. *American Journal of Psychotherapy, 56*, 115-124.
- Seitz, J., & O’Neill, P. B. (1996). Ethical decision making and the code of ethics of the Canadian Psychological Association. *Canadian Psychology, 37*, 23-33.
- Sezgin, N., & Yılmaz, B. (2001). Psikoloji mesleğinin etik ilkeleri: Türkiye’deki duruma bakış ve öneriler. *Türk Psikoloji Bülteni, 23*, 203-217.
- Slack, C. M., & Wassenaar, D. R. (1999). Ethical dilemmas of South African clinical psychologists: International comparisons. *European Psychologist, 4*, 179-186.
- Strauss, A. & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Sümer, C. (1998). Türkiye’de psikoloji uygulama, araştırma ve yayımlarında etik ilkeler. Tartışma I. *Türk Psikoloji Dergisi, 13*, 77-79.
- TPD İstanbul Şube Etik ve Yasa Komisyonu. (2001). Psikoloji etiği. *Türk Psikoloji Bülteni, 23*, 218-219.